

ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР ПОНЯТТЯ «ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА, ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ»

Борзяниця Дмитро Григорович
аспірант

*Київський університет інтелектуальної власності та права
м. Київ, Україна*

ORCID ID: 0009-0009-0275-4440

Поняття інтелектуальної, творчої діяльності є вихідним для дослідження права на її результати. Важливо відразу розмежувати власне творчу діяльність, створений унаслідок неї результат і право особи на такий результат. Ці явища тісно пов'язані, однак не є тотожними. Творчість характеризує діяльність людини, результат є її об'єктивованим наслідком, тоді як право визначає юридично забезпечену можливість особи визнавати результат своїм, використовувати його, розпоряджатися ним та вимагати його охорони.

У філософсько-правовому розумінні інтелектуальна, творча діяльність пов'язана насамперед зі здатністю людини створювати нові духовні або матеріальні цінності, що мають індивідуальний та оригінальний характер. У цьому сенсі творчість не обмежується виробленням певного продукту. Вона є способом реалізації інтелектуальної активності людини, її уяви, здатності до осмислення та перетворення навколишньої дійсності [120; 146].

Саме ця особливість має принципове значення для права. Якщо розглядати інтелектуальну діяльність лише через її кінцевий результат, вона практично зводиться до питання належності певного об'єкта та його подальшого використання. Такий підхід є достатнім для вирішення багатьох цивільно-правових питань, однак не повністю розкриває конституційний зміст досліджуваного права. Йому передуює свобода особи мислити, створювати, обирати форму самовираження і лише після цього – юридична можливість вимагати визнання та охорони створеного нею результату.

Правове значення має як результат творчості, так і сама можливість особи вільно здійснювати творчу діяльність. У такому розумінні свобода творчості та право на її результат становлять пов'язані, але все ж різні складові правового статусу особи. Перша створює простір для творчої активності, друга – забезпечує юридичний зв'язок особи зі створеним нею результатом та можливість його захисту.

На цьому рівні інтелектуальна, творча діяльність виходить за межі суто приватноправового регулювання. Її правове забезпечення пов'язане одночасно з індивідуальною свободою, юридичним визнанням результату творчості та необхідністю узгодження інтересів творця з інтересами інших осіб і суспільства. Тому конституційні гарантії свободи творчості й права на результати інтелектуальної діяльності слід розглядати у взаємозв'язку з механізмами їх фактичної реалізації [136; 185].

Це розуміння має достатньо глибоке філософське підґрунтя. Попри істотну відмінність поглядів представників різних філософських шкіл, у їхніх працях простежується спільна для цього дослідження лінія – зв'язок творчості зі свободою особи та об'єктивацією її внутрішньої інтелектуальної діяльності у певному зовнішньому результаті.

У класичних філософсько-правових обґрунтуваннях інтелектуальної власності творчий акт пов'язується з автономією особи та здатністю створювати оригінальний результат, а не лише відтворювати вже наявне. Для правового аналізу принциповим є саме елемент самостійного творчого вибору: він дозволяє побачити у результаті інтелектуальної діяльності прояв індивідуальності автора, а не механічно вироблений продукт [120; 139].

Персоналістичний підхід доповнює цю тезу. Створений результат розглядається як зовнішнє вираження індивідуальності та свободи особи, тому юридичний зв'язок автора з ним має не лише майнове, а й особисте немайнове значення. Саме ця логіка пояснює, чому правова охорона творчого результату не може бути повністю зведена до правил обороту майна [120; 139; 146].

Поєднання цих підходів дозволяє зробити важливий для цього дослідження висновок. Юридичне визнання результату творчої діяльності має значення не тільки тому, що цей результат може мати економічну вартість. Первинним залишається його зв'язок із конкретною особою та реалізацією нею своєї свободи. Тому правове регулювання у цій сфері не може бути вичерпане лише встановленням правил обороту об'єктів інтелектуальної власності.

Творчість водночас не варто розглядати виключно як індивідуальний акт, ізольований від суспільства. У сучасній філософії інтелектуальної власності поряд із трудовими та персоналістичними обґрунтуваннями послідовно аналізується суспільний вимір творчості: новий результат виникає завдяки діяльності конкретної особи, але створюється всередині певного культурного, наукового й інформаційного середовища [120; 137; 146].

Трудове обґрунтування дозволяє пов'язати право особи з її інтелектуальними зусиллями та внеском у створення результату. Водночас саме по собі посилення на працю не розв'язує питання про обсяг виключного

права, його тривалість і допустимі межі. Тому у сучасній доктрині воно доповнюється оцінкою особистісної цінності результату та його значення для суспільства [120; 137].

Ціннісний вимір творчої діяльності проявляється в тому, що автор не просто виробляє новий об'єкт, а вносить до суспільного життя певний інтелектуальний, науковий або культурний зміст. Відповідно, юридичне визнання результату творчості є водночас визнанням індивідуального внеску особи й установленням правил подальшого суспільного обігу цього результату [87; 146].

Для правового аналізу це означає, що інтелектуальні права виконують подвійну функцію. Вони захищають зв'язок творця з результатом і створюють умови для його використання, поширення та включення до культурного й економічного обороту. Охорона виключного права не може розглядатися у відриві від того середовища, в якому відбувається подальше використання результату [87; 136].

Після створення результат інтелектуальної діяльності неминуче входить у сферу ширших суспільних відносин. Його використання може зачіпати доступ до знань, розвиток культури, конкуренцію, освіту та свободу вираження поглядів. Ця обставина не заперечує права автора, але вимагає визначення його меж з урахуванням інших легітимних інтересів [136; 185].

Саме тут виникає одна з базових правових суперечностей, що супроводжує інститут інтелектуальних прав. З одного боку, результат творчості пов'язаний із конкретною особою, її працею, свободою та індивідуальністю. З іншого – літературний твір, наукове відкриття, технологія або інший результат інтелектуальної діяльності може мати значення далеко за межами приватного інтересу його автора. Звідси впливає необхідність не просто охороняти право творця, а визначати межі співвідношення цього права із суспільним інтересом.

Особистісний вимір цієї проблеми доцільно розкривати через категорію автономії. Творчість передбачає простір самостійного інтелектуального вибору, у якому особа формує і виражає власні ідеї. Відповідно, правове забезпечення творчої діяльності пов'язане не тільки з охороною вже створеного об'єкта, а й зі збереженням свободи самого творчого процесу [136; 146].

У такому підході творча свобода постає як самостійна цінність, що передує можливому економічному використанню результату. Право на результат творчої діяльності тому не вичерпує свободу творчості, а є одним із юридичних механізмів її продовження після об'єктивації творчого задуму [146; 165].

Інший аспект полягає в тому, що інтелектуальний результат є не лише об'єктом можливого майнового обороту, а й носієм змісту,

інформації та культурного значення. Текст, образ, музичний твір, наукова концепція або технічне рішення включаються у ширший простір суспільної комунікації й можуть ставати основою для наступної творчості [87; 148].

Для конституційно-правового аналізу ці підходи важливі не самі по собі. Вони дають підстави не ототожнювати творчу діяльність лише з виробництвом матеріально або економічно оцінюваного об'єкта. Результатом інтелектуальної діяльності може бути ідея, образ, текст, наукова концепція, технічне рішення чи інша форма вираження інтелектуального потенціалу особи. Відповідно, правове регулювання має враховувати специфіку таких результатів і не механічно переносити на них конструкції, характерні для права на матеріальну річ.

У цифровому та інформаційному суспільстві цей комунікативний вимір посилюється. Результати творчості швидко включаються до публічного дискурсу, освітніх, наукових і культурних практик, а нові твори часто створюються з опорою на вже наявний масив знань. Сучасна дискусія про інтелектуальні права нерозривно пов'язана з питанням доступу до інформації та суспільного надбання [87; 144].

Звідси випливає, що інтелектуальні права мають забезпечувати не ізоляцію результату від суспільства, а правове врегулювання відносин між автором, користувачами та суспільством. Це дозволяє зберігати необхідний рівень охорони особистих і майнових інтересів творця та не втрачати з поля зору суспільну функцію знань і культури [136; 148].

Отже, різні філософські підходи, попри відмінність їх вихідних позицій, дозволяють виділити принаймні два взаємопов'язані виміри інтелектуальної, творчої діяльності. Перший є особистісним: творчість пов'язана зі свободою, автономією та індивідуальністю людини. Другий – соціальним: створений результат виходить за межі внутрішнього світу автора та включається в систему суспільних, культурних, економічних і зрештою правових відносин.

Поєднання цих двох вимірів пояснює особливу правову природу результатів інтелектуальної діяльності. Право має одночасно забезпечити зв'язок творця зі створеним ним результатом і визначити умови, за яких цей результат може використовуватися в суспільстві. Тому абсолютне протиставлення приватного інтересу автора та суспільного інтересу було б помилковим. Йдеться радше про пошук правового балансу між ними.

Література:

1. Drahos P. A *Philosophy of Intellectual Property*. Aldershot : Dartmouth Publishing, 1996. 257 p. URL: <https://books.google.co.uk/>

books/about/A_Philosophy_of_Intellectual_Property.html?id=KXNuQgAACAAJ

2. Helfer L. R., Austin G. W. Human Rights and Intellectual Property : Mapping the Global Interface. *Cambridge : Cambridge University Press*, 2011. 550 p. URL: https://scholarship.law.duke.edu/faculty_scholarship/2322/

3. Boyle J. The Public Domain : Enclosing the Commons of the Mind. *New Haven : Yale University Press*, 2008. 315 p. URL: <https://thepublicdomain.org/thepublicdomain1.pdf>

4. Merges R. P. Justifying Intellectual Property. *Cambridge, MA : Harvard University Press*, 2011. 405 p. URL: tind.wipo.int